

راهبردهای ارتقای عملکرد مسجد به عنوان یک نهاد مردمی با استفاده از تکنیک QSPM

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۷/۰۳

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۸/۰۴

کد مقاله: ۴۳۴۴۲

علیرضا گل نظری^۱، احمد ملکان^۲، جواد ملکان^{۳*}،

جعفر شعبانی نژاد^۴

چکیده

شهر ایرانی از دیرباز تصویری از مثالی آسمانی بوده و از این رو شکل می‌گیرد که حامل پیامی از سرزمین موعود و رابطی بین وجود و موجود باشد. این شهر بعد از ورود اسلام نیز تحولات چشمگیری را در خود نمودار می‌سازد. یکی از این تحولات مهم بعد کالبدی آن می‌باشد که مسجد به عنوان تبلور اندیشه برآمده از اسلام در این زمینه نقش آفرینی می‌کند. جدای از کارکرد عبادی که به عنوان مهم‌ترین کارکرد مسجد شناخته می‌شود کارکردهای متفاوت دیگری نظیر آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ... نیز به خود گرفته است. هدف از انجام این پژوهش ارتقای عملکرد مساجد با تکیه بر کارکردهای مختلف مسجد می‌باشد. روش پژوهش توصیفی و تحلیلی می‌باشد و داده‌های لازم بر اساس انجام مصاحبه با ذینفعان این نهاد مردمی اعم از ائمه جماعت، امنای مسجد و صاحب‌نظران در این زمینه جمع‌آوری شده است و در نهایت تعداد ۳۰ پرسشنامه در میان آنان با استفاده از تکنیک گلوله برفی توزیع و تکمیل گردید. جهت تحلیل و ارزیابی پرسشنامه از تکنیک swot و qspm استفاده و در نهایت راهبردها جهت ارتقای عملکرد مسجد ارائه گردید. نتایج پژوهش نشان داد در مرحله اول راهبردهاسازی با استفاده از این تکنیک‌ها که مرحله ورود اطلاعات می‌باشد عامل S۱ در ماتریس ارزیابی عوامل درونی و بیرونی به عنوان مهم‌ترین عامل شناخته شد. در مرحله دوم یعنی مقایسه یا تطبیق، اولویت و اهمیت راهبردهای رقابتی (ST) نسبت به سایر راهبردها شناخته شد. و در نهایت در مرحله سوم یعنی برنامه‌ریزی راهبردی کمی ST۲ با بالاترین امتیاز به عنوان مهم‌ترین راهبرد در میان راهبردهای رقابتی جهت ارتقای عملکرد مسجد شناخته شد و سایر راهبردهای رقابتی در اولویت بعدی قرار گرفتند.

واژگان کلیدی: شهر ایرانی، مسجد، کارکرد مسجد، swot، qspm

۱- کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه تهران

۲- دانشجوی دکتری جغرافیای روستایی (گرایش آمایش محیطی)، دانشگاه تهران

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی

۴- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات (نویسنده مسئول) j.malekan@yahoo.com

۱- مقدمه

شهر ایرانی از روزگاران دور، روزگاران که شهر در آن پی افکنده شد، تصویری بوده است از مثالی آسمانی. این شهر مکانی بود که در عین واقعیت و عینیت از حقیقت و ذهنیتی نشان داشت که در ورای چهره‌ی ظاهری آن رخ پنهان کرده بود. این شهر بدان سبب ساخته شده بود که کالبدی زیبا داشته باشد و کلیتی آهنگین، از آن روی شکل گرفته بود تا حامل پیامی باشد از سرزمین موعود، تا رابطی باشد بین وجود و موجود، بین مکشوف و مستور. از این سبب شهر ایرانی خود عالمی می‌گردد کامل، که سایه‌ای است از عالمی دیگر [۱۰] اما در این شهر به منظور مدیریت بهتر و تسهیل امور و دستیابی به اهداف نیازمند سازمانها و نهادهایی هستیم، که در هر دوره متناسب با ایدئولوژی غالب شاهد ظهور و شکل‌گیری این نهادهای مختلف می‌باشیم. شهر دوران اسلامی نیز با خود مفاهیم دیگری همراه دارد [۱۰] و مورد توجه بسیاری از خاورشناسان و محققان اسلامی قرار گرفته است [۱۴] این شهر قبل از هر چیز یک قلعه ایمان است و از نظر سیاسی و قانون تابع مقرراتی است که ناشی از شریعت می‌باشند و از این رو نقش مذهبی شهر بر سایر اهداف اولویت پیدا می‌کند، یعنی به معنایی هستی شهر را می‌سازد [۱۰] از این رو می‌توان گفت که جهان بینی اسلامی از یک سو برای تحقق آرمانهایش به شهر احتیاج دارد [۳۵] و از سوی دیگر به عناصری نیاز دارد که سازماندهی و مدیریت شهر را تسهیل کند. یکی از نخستین پدیده‌های جغرافیایی برخاسته از اندیشه اسلامی به عنوان یک کانون عبادی-سیاسی، مسجد می‌باشد، که با نقش‌های عمده‌ای که ایفا کرد، خمیرمایه تغییرات نهادی در ساختار اجتماع و اصول اداری - سیاسی در سرزمین‌های اسلامی گردید [۳۵] بنابراین چنانچه ویژگی‌های کالبدی شهر اسلامی و کارکرد عناصر آن را تبلور بصری ماهیت اسلامی آن بدانیم، آن وقت لزوم توجه به نقش و کارکرد عناصر کالبدی برای برجسته شدن آن هویت، بیش از پیش ضرورت می‌یابد و در صورت بی توجهی به آن‌ها، هویت اسلامی و تاریخی آنها، کم کم رنگ می‌بازد و عناصری دیگر جانشین می‌شوند [۳۳]. علیرغم این مقدمه در خصوص عنصر مسجد در شهرهای اسلامی و تاثیرگذاری آن بر ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و کالبدی جامعه، در حال حاضر از میزان تاثیرات اجتماعی، فرهنگی و کالبدی مسجد کاسته شده است. که به نظر می‌رسد از جمله علل این کاهش کم شدن دامنه فعالیت های مسجد در عرصه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و حتی مذهبی می‌باشد. از طرف دیگر می‌توان گفت پیدایش سازمانها، موسسات و نهادهای گوناگون در حال حاضر در این کاهش اثرگذاری مسجد در عرصه های ذکر شده موثر بوده است. همچنین رشد بی رویه شهرها و پدید آمدن قارچ گونه ی ساختمان های بلندمرتبه و آشفتنگی بصری موجود در منظر شهرها، عملکرد کالبدی و سایر عملکردهای آن تحت تاثیر قرار گرفته و تا حدودی عملکردهای مختلف مسجد کم رنگ شده است. در این پژوهش برآنیم تا با عنایت به مسئله ذکر شده در پژوهش سوالات زیر را پاسخ دهیم:

۱- چه عوامل درونی و بیرونی در عملکرد مساجد موثر می‌باشد؟

۲- راهبردهای لازم در جهت ارتقای عملکرد مسجد به عنوان یک سازمان مردم نهاد چه می‌باشد؟

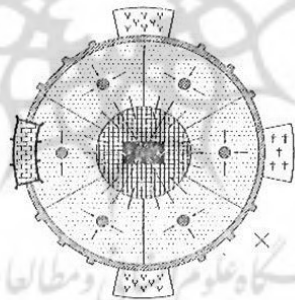
۲- پیشینه پژوهش

در خصوص موضوع پژوهش مطالعات جامعی در ایران انجام شده است اما در زمینه ارتقای عملکرد این نهاد با استفاده از تکنیک swot و qspm مطالعه جامعی انجام نشده است. که در این پژوهش بر آنیم راهبردهای لازم در جهت ارتقای عملکرد مسجد با استفاده از کارکردهای گوناگون مسجد را انجام دهیم. در ادامه به مرور برخی از پژوهش های انجام شده اشاره می‌شود. شیروندی و ساسان پژوهشی را در سال (۱۳۹۴) با عنوان مسجد، بسیج سیاسی و انقلاب اسلامی بررسی موردی: دوره تاریخی ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷ انجام دادند. هدف آنان از انجام این پژوهش نشان دادن اهمیت بی بدیل مسجد و اشاره بر نهادینگی مسجد در حوادث تاریخی می‌باشد. تاکید بر ضرورت ایفای نقش مسجد در پاسداشت تحولاتی که خود پدید آورده است از یافته های پژوهش آنان می‌باشد [۱۷]. میرغضنفری و همکاران پژوهشی را در سال (۱۳۹۳) پیرامون رتبه بندی شاخص های ارزیابی عملکرد مساجد تهران انجام دادند. هدف آنان از این پژوهش ارزیابی عملکرد مسجد در دو بخش نظری و عملی تنظیم شده است. نتایج پژوهش آنان نشان داد مهم ترین کارکرد مساجد، کارکرد فرهنگی - آموزشی و کم اهمیت ترین آنها، کارکرد انتظامی است [۳۴]. هاشم زهی در (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان بررسی عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله انجام داد. نتایج پژوهش وی نشان داد هر چه ارزیابی شهروندان از میزان اجرای برنامه های بسیج محلات مثبت تر شود، گرایش مذهبی آنان نیز افزایش می‌یابد. [۳۶] پژوهش دیگر در این زمینه را دکتر الویری در سال (۱۳۸۶) با عنوان مسجد؛ ارتباطات و توسعه پایدار انجام داده است. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد که با توجه به کارکردهای مختلف مسجد در فرهنگ اسلامی، مسجد محیط ارتباطاتی مناسب برای آموزش و فرهنگ سازی در زمینه توسعه پایدار دین محور و تربیت شهروندانی است که توانمندی تحقق بخشیدن به این توسعه را دارند [۴].

۳- مسجد و اهمیت آن به عنوان یک نهاد اجتماعی مردمی

واژه نهاد به معنی تاسیس کردن، انجمن، موجودیت بیرونی و ذهنیت درونی بکار می‌رود، که از یک سو می‌تواند به عنوان یک مفهوم مکانی و مادی تعریف شود و از سوی دیگر بر اساس روابط متقابل انسان‌ها با تاکید بر ارزش‌ها، هنجارها و قواعد مشخص به وجود آید، که در این صورت حالت فردی خود را از دست داده و جنبه اجتماعی پیدا می‌کند (عباسی، ۱۳۹۱: ۳۵) و در نتیجه رسیدن به اهدافی خاص را تسهیل می‌کند. در واقع امروزه با توسعه اجتماعی جوامع، نهادها و سازمان‌های مردمی و داوطلبانه چنان در عرصه‌های مختلف زندگی ما اهمیت پیدا کرده‌اند که به واقعیت دنیای مدرن مبدل گشته‌اند و به نظر می‌رسد تردید و شک نمودن در تاثیر بسزای این سازمان‌ها در ساخت دنیای کنونی، چشم بستن به روی واقعیت‌ها باشد. عبارت دیگر علت وجودی و نقش آن‌ها در جوامع بشری این است که نیازهای اساسی و همیشگی هر جامعه را پاسخ دهند، علاوه بر این رفتار انسان را بر اساس الگوهای اجتماعی سازمان یافته و نسبتاً پایدار تعیین می‌کند یعنی به فعالیت افراد جامعه نظم و ثبات می‌بخشد.

بر این اساس می‌توان چنین استنباط کرد که بعد از ورود اسلام شهر با مفهوم اسلامی آن که متعلق به تمام اقشار و طبقات اجتماعی است، شکل می‌گیرد [۳۵]. در این میان مسجد به عنوان نخستین پدیده جغرافیایی برخاسته از اندیشه اسلامی به عنوان یک کانون عبادی - سیاسی در سطح جهان گسترش پیدا می‌کند و با ایفای نقش‌های گوناگون از یک سو خمیرمایه تغییرات نهادی و کالبدی در ساختار اجتماعی و اصول اداری-سیاسی در سرزمین‌های اسلامی و از سوی دیگر مهم‌ترین عامل پیوند و همبستگی جامعه شهری و گروه‌های گوناگون و روستاهای اطراف می‌گردد [۳۵]. دین اسلام از ابتدا عنصر کاربردی و مشخصی را به شهر اضافه می‌کند که برحسب اهمیت شهر تعداد آنها متغیر می‌باشد [۲۲]. این عنصر هویتی همان مسجد است، و تا جایی پیش می‌رود که به صورت مهم‌ترین رکن مذهبی شهر در می‌آید [۲۴] و بنایی می‌گردد که ضمن هماهنگی دقیق با بافت مسکونی، فضای تجاری و خدماتی به یکی از اساسی‌ترین عناصر بافت، ساخت و شکل شهرها تبدیل می‌شود [۲۷] و ضمن استقرار در بافت شهرها به تغییر شکل کالبدی آن‌ها منجر می‌شود و از نظر فضایی نیز همواره در قلب شهر اسلامی جای می‌گیرد [۲۷]. و به عنوان والاترین بنای اسلامی و نماینده فرهنگ و تمدن مسلمانان در دوران اسلامی شناخته می‌شود، تا حدی که بخش اعظم شرایط فرهنگی و اجتماعی قرون اولیه اسلامی به صورت مستند در مساجد دیده می‌شود [۱۲]. باید گفت مساجد به ویژه مسجد جامع با توجه به رابطه‌ای که با زندگی دینی و اجتماعی مردم دارند به عنوان یک قطب در شهرها مطرح می‌گردند. از این رو می‌بینیم که چگونه جای خود را در اجزای نظام اجتماعی شهر باز می‌کند [۳]. (شکل شماره ۱).

شکل ۱: سازمان فضایی شهرها دوران اسلامی بر اساس دیدگاه اهلرز

بدین ترتیب در دوره اسلامی، فضاهای حکومتی که در میان شهر قرار داشتند، جای خود را به فضای اجتماعی مسجد و تاسیسات مذهبی می‌دهند [۱۸]. در حقیقت در شهر اسلامی وحدت چیزی جز توحید و بندگی نیست، که در بیان کالبدی، مسجد عهده‌دار این مفهوم است [۱۹]. مسجدی که به عنوان کانون تجلی هویت معنوی مسلمانان و پناه و تکیه‌گاه آنان، از صدر اسلام تاکنون مهم‌ترین عنصر شهری در ارتباط با مذهب و دین اسلام بوده است [۳۵] و در شهرسازی اسلامی نقش عامل زیر بنایی را ایفا می‌کند [۳۰]. این نقش زیربنایی ساختار شهرها چنان بود که در توسعه و رشد شهری موجب تغییر هسته مرکز شهر نسبت به دوره قبل می‌شود. یعنی مسجد و ملحقات آن (بازار و ارگ)، هسته توسعه بعدی را تشکیل دادند [۲] و [۶].

شهر دوره اسلامی در تحول خویش رابطه‌ای تنگاتنگ و همه جانبه با مسجد برقرار می‌کند [۱۰] و مسجد نیز مقابلاً از نظر فضایی در ارتباط قوی با سایر عناصر شهر قرار می‌گیرد [۷]. بنابراین می‌توان گفت در دوره اسلامی، مذهب عامل اصلی وحدت، همبستگی و مهم‌ترین عنصر اجتماعی و فرهنگی سرزمین‌های اسلامی بوده و در ساخت عناصر شهری نیز نقش تعیین کننده‌ای داشته و از این زمان به بعد به صورت مهم‌ترین رکن مذهبی شهر نقش آفرینی می‌کند، چرا که فضای معماری این دوره به ویژه

بناهای مذهبی بر اصول و قواعد حاکم بر جامعه اسلامی و بر اساس موازین شریعت پایه گذاری شده‌اند و از آنجایی که این اصول بر گرفته از وحی و نبوت می‌باشد، این بناهای نو ظهور به ویژه مسجد دارای مفاهیم قدسی ارزشمند در پیکره و اجزای خود می‌شوند [۱۶]. از این رو می‌بینیم که مسجد کانون عبادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ... می‌شود که هرگز نمی‌توانست از ساختار اجتماعی شهر جدا باشد [۵] در اهمیت مسجد همین بس که پیامبر اکرم (ص) فرمودند: "احب البلاد الی الله مساجدها" محبوب-ترین جاهای شهرها نزد خداوند مساجد آن شهر می‌باشند [۲۰].

۴- کارکردهای مسجد

۴-۱- پایگاه عبودیت و بندگی

اولین اقدام پیامبر خدا (ص) پس از ورود به مدینه، ساختن مسجد قبا بود، مسجدی که قرآن از آن این گونه تعبیر می‌کند: ...لمسجد أَسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ، فِيهِ رَجَلٌ يَتَطَهَّرُوا لِلَّهِ حُبَّ الْمُطَهَّرِينَ [۲۶]. مسجدی که از روز نخست، بنیان آن بر پرهیزگاری نهاده شده، برای نمازگزاران شایسته‌تر است. اهمیت این پایگاه بندگی در اسلام را می‌توان از آنچه در منابع و روایات دینی آمده است دریافت. استحباب ساخت مسجد، استحباب تردد در مساجد، حریم قائل شدن برای مساجد، سرعت گرفتن برای ورود به مساجد، ملازمت بر طهارت، قرائت قرآن، خوشبو کردن و پوشیدن لباس‌های فاخر و تمیز در آن، تمیز نمودن مساجد و ... همگی در راستای زمینه سازی و فراهم آوردن مکان ویژه برای بندگی خالصانه و پاک شدن انسان‌ها است [۸].

۴-۲- کارکرد آموزشی

اولین آیاتی که بر پیامبر اکرم (ص) نازل گردید، آیات سوره علق بود که در آن اهمیت شناخت و اولویت علم مورد تأیید قرار گرفتند. ترجمه این آیات چنین است: "بخوان به نام پروردگارت که آدمی را از خون بسته آفرید. بخوان که پروردگارت از همه بزرگوارتر است. همان کس که به وسیله قلم تعلیم نمود، و به انسان آنچه را نمی‌دانست، یاد داد" [۲۶]. روایات متعددی از پیامبر اکرم (ص) نقل شده که همواره مسلمانان را به تحصیل علم و دانش تشویق می‌فرمود و کسب دانش را حتی جزء فرائض می‌دانست.

به طور کلی در آغاز قرن دوم هجری و پیرو تحولی شگرف در زندگی اجتماعی مردم مسلمان، تکاملی در حیات اجتماعی مسجد پدیدار گشت که این امر خود به امور علمی و آموزشی معطوف بود [۳۱]. در این راستا می‌توان به دیدگاه آرتور پوپ درباره مساجد اشاره کنیم، وی معتقد است که مسجد یک موسسه آموزشی بنیادی می‌باشد که علوم دینی و درس‌های عمومی تا بالاترین سطح در آن تدریس می‌شود [۱۲]. به طوری که می‌توان پیامبر گرامی اسلام را نخستین معلم و مربی اسلام دانست، ایشان آیات قرآن را که به او وحی می‌شد، برای کاتبان و اصحابش تلاوت می‌فرمود، کسانی که سواد داشتند، می‌نوشتند و افرادی که سواد نداشتند، به خاطر می‌سپردند. در نگاهی تاریخی، در مساجد شاخه‌های مختلف علوم اسلامی به ویژه قرآن، احادیث، احکام، اخلاق و علوم متعلق به آنها به ویژه علم کلام و فقه آموزش داده می‌شد. تاسیس کتابخانه‌های بزرگ و معتبر در مساجد نیز مرتبط با نقش آموزشی مساجد و برخاسته از نیازمندی آموزش به کتاب و کتابخانه بوده است [۴].

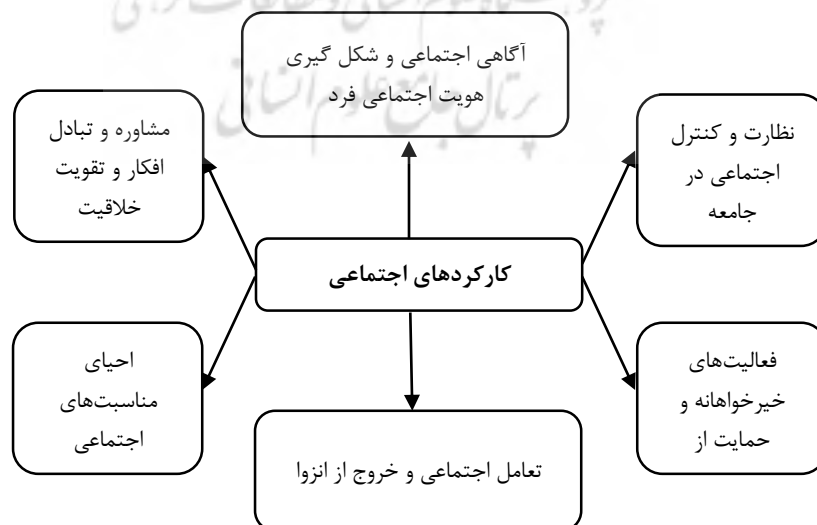
۴-۳- کارکرد فرهنگی

مسجد به عنوان اولین پایگاه اجتماعی اسلام، نقش بسزایی در گسترش ارزش‌های فرهنگ اسلامی ایفا می‌کند و میل و رغبت در گرایش به این ارزش‌ها را تقویت می‌کند. در واقع مسجد به عنوان پایگاه تبلیغی و تربیتی نبی مکرم اسلام (ع) و ائمه اطهار (ع) مرکزی برای معرفی و ترویج مضامین ارزشی دین اسلام می‌باشد [۲۸]. بدون شک پس از نقش عبادی مسجد موضوع فرهنگ بالاترین جایگاه کارکردی در مسجد را دارد که خود نیز از مشتقات گوناگونی برخوردار است. در حوزه فرهنگی مسجد علاوه بر تعلیم و تربیت و ادب آموزی می‌تواند نقش ویژه‌ای در بسط دادن ارزش‌های اسلامی داشته و به مثابه یک دستگاه عظیم تبلیغاتی در این حوزه عمل کند. به منظور فهم بهتر کارکرد فرهنگی می‌توان به مسئله نظم و انضباط اشاره کرد، به این دلیل که یکی از رفتارهایی که مسجد در رشد، گسترش و نهادینه کردن آن در جامعه اسلامی نقش داشته، نظم و انضباط بوده است، چرا که به مردم می‌آموزد که با شنیدن اذان از فراز مسجد که در اوقات معینی سر داده می‌شود، به سوی مسجد حرکت و در نماز شرکت کنند و به هنگام حضور در مسجد باید شرایط خاصی از جمله نظافت، طهارت و ... را رعایت کنند. همچنین در صفوف معین و منظمی (نه عقب‌تر و نه جلوتر) قرار می‌گیرند که به مرور زمان در نهادینه کردن ارزش‌های فرهنگی می‌تواند نقشی برجسته ایفا کند [۲۸].

یکی دیگر از مواردی که قابل توجه می‌باشد نقشی است که مسجد در جامعه‌پذیری سیاسی بر عهده دارد، از آنجایی که جامعه‌پذیری سیاسی روندی است که یک جامعه، فرهنگ سیاسی خود را دائمی می‌سازد و یا روندی است که به وسیله آن، فرهنگ سیاسی شکل می‌گیرد، باقی می‌ماند و یا تغییر می‌کند. در کشور ایران با توجه به اکثریت مسلمان جامعه و حاکم بودن فرهنگ شفاهی و چهره به چهره، یکی از کارگزاران اصلی جامعه‌پذیری، مساجد و نهادهای مذهبی هستند، از آنجایی که مسجد از دیرباز در زندگی مسلمانان نقش محوری داشته و زیربنای شکل‌گیری تمدن اسلامی محسوب می‌شود، می‌تواند نقشی اساسی در جامعه‌پذیری داشته باشد [۱۷]. بنابراین می‌توان گفت از یک سو فرهنگ هر جامعه‌ای دارای خصوصیات و ویژگی‌های خاص آن سرزمین است که تحت تاثیر عناصر مذهبی، تاریخی، عقیدتی و جغرافیایی شکل می‌گیرد و از سوی دیگر لایه میانی فرهنگ اسلامی، لایه ارزش‌ها و گرایش‌ها می‌باشد [۲۸]. از آنجا که مسجد بر الگوهای رفتاری افراد در زمینه مذهبی تاثیر می‌گذارد، از این رو به صورت غیر مستقیم در شکل‌گیری فرهنگ و هویت افراد، در سطح فردی و اجتماعی نقش ایفا می‌کند. در واقع مسجد به عنوان مرکز فرهنگ سازی دینی علاوه بر اینکه مکانی برای برقراری ارتباط نزدیک توده مردم، به ویژه جوانان در سطح محله می‌باشد، پاسخگوی نیازهای اجتماعی مردم نیز هست، از این رو نقش آن در شکل‌گیری، انسجام و تقویت فرهنگ و هویت اسلامی محلات حائز اهمیت است [۳۶].

۴-۴- کارکرد اجتماعی

اساس دین اسلام بر اجتماعی بودن قرار گرفته است تا انسان را از زندگی فردی و عزلت برهاند. به همین جهت می‌بینیم اسلام عزلت و تنهایی همراه با راز و نیاز - اعتکاف - را نیز در میان جمع، آن هم در مسجد را مورد سفارش قرار می‌دهد. اصولاً یکی از علل تأکیدات پیامبر اسلام (ع) و ائمه معصومین (ع) بر حضور در نماز جماعت به صورت صفوف فشرده و منسجم، ایجاد روحیه تعاون در میان نمازگزاران و افزایش بعد اجتماعی مسلمانان در کنار انجام اعمال عبادی آنان می‌باشد [۱۵]. از سوی دیگر با نمایش همبستگی و پیوستگی مسلمانان در مسجد، همدلی و همراهی آنان همه روزه اعلام می‌گردد. همچنین مسجد می‌تواند عامل مهمی برای آشنایی مومنین و اطلاع از حال یکدیگر و کمک در وقت نیاز و دعا در وقت گرفتاری یکدیگر می‌باشد [۲۱]. این نقش در شهرهای اسلامی تا بدان جاست که مشکلات جامعه در این مکان حل و فصل می‌شود. چنانچه مسجد جامع علاوه بر نقش مذهبی خود، نقش اجتماعی و سیاسی بسیار قوی نیز دارا بوده است. در همین مسجد است که مسئولیت‌ها و بحران‌های دولت با مردم در میان گذاشته می‌شود و از فراز همین منبر بود که حکم خلع یا انتصاب کارگزاران دولت اسلامی خوانده می‌شد و مردم نیز رضایت و ناراضی خود از حکومت در شهر و منطقه را با شرکت یا عدم شرکت در مراسم نماز اعلام می‌داشتند [۱۹]. از کارکردهای مهم اجتماعی مسجد مقوله امنیت روانیست؛ به گونه‌ای که مسجد پناهگاه و مامن مومنان هنگام برخورد با مشکلات، گرفتاری‌ها و اندوه‌های دنیوی است و سبب افزایش آرامش روانی جامعه و کاهش اضطراب و افسردگی را باعث می‌شود. و باعث ارتقا سطح کیفی و کمی بهداشت روانی فرد و جامعه می‌شود که نتیجه آن کاهش بیماری‌های روانی، ناراحتی‌های روحی، آسیب‌های اجتماعی و انحرافات اخلاقی است [۲۱]. به طور کلی می‌توان کارکرد اجتماعی مسجد را به صورت نمودار در (شکل شماره ۲) خلاصه کرد.

شکل ۲: خلاصه‌ای از کارکردهای اجتماعی مسجد

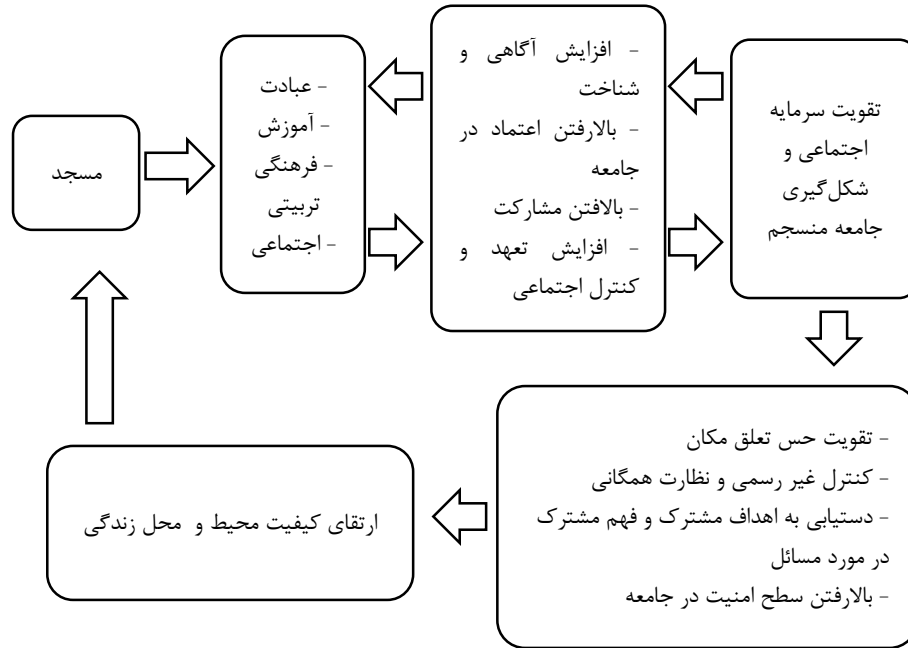
۵- پیامد کارکردهای مسجد در جامعه

همانطور که گفته شد مسجد به عنوان یک نهاد اجتماعی و مردمی دارای کارکردهای مختلفی از جمله، عبادی، آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و ... می‌باشد. آنچه در این قسمت به آن می‌پردازیم توجه به پیامدهای این کارکردها برای جامعه می‌باشد. در صفحات قبل اشاره شد که یکی از کارکردهای مسجد بعد آموزشی این نهاد می‌باشد که به مرور زمان موجب بالارفتن شناخت و آگاهی افراد در جامعه می‌باشد که از دو جنبه اهمیت پیدا می‌کند، یکی شناخت و آگاهی افراد نسبت به یکدیگر که بسیار اهمیت دارد و جنبه دیگر نیز شناخت و آگاهی افراد نسبت به مسائل و مشکلات جامعه و محل زندگی خود می‌باشد که هر دو جنبه موجب شکل گیری فرایند اعتماد به عنوان عنصری حیاتی و مایه قوام جامعه می‌شود. یکی دیگر از پیامدهای بعد آموزش با توجه به جنبه عمومی بودن، تربیت شخصیت افراد می‌باشد که با تقویت شخصیت اجتماعی افراد، فرد به درستی می‌تواند مسائل و مشکلات جامعه را درک کند. بنابراین می‌توان گفت که شهروندان برای این که بتوانند در جامعه مشارکت اجتماعی و سیاسی داشته باشند، نیاز به اطلاعات جامع و صحیحی درباره مسائل و مشکلات روز جامعه دارند. آن‌ها نیازمند اطلاعاتی هستند که چگونگی انجام کار یا مشارکت آنان را در تمام جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مشخص می‌کند. بسیاری از بی‌اعتمادی‌ها نتیجه عدم آگاهی و عدم اطلاع‌رسانی صحیح و به موقع است. زمانی که افراد از ماهیت مسائل اجتماعی آگاه نمی‌شوند و یا از برنامه‌ریزی‌هایی که جواب‌گوی مشکلات اجتماعی است، بی‌خبرند و از اجتماع خود اطلاعات چندانی ندارند، فرصت‌های کنش و اعتماد افراد کاهش می‌یابد که مسجد به عنوان یک رسانه دو طرفه نقش بالایی در آموزش و افزایش آگاهی و شناخت افراد جامعه دارد.

پیامد دیگر این کارکردها که به دنبال افزایش اعتماد و شناخت افراد نسبت به یکدیگر و مسائل یکدیگر به وجود می‌آید، سبب رسیدن به فهم مشترک و دستیابی به ارزش‌های مشترک در جامعه می‌شود که می‌توان آن را مهم‌ترین عامل برای شکل‌گیری و تسهیل کنش جمعی در جامعه قلمداد کرد به این دلیل که تا زمانی افراد به یک فهم مشترک و ارزش‌ها و هنجارهای مشترک دست پیدا نکنند انگیزه و محرکی برای مشارکت کردن در امور پیدا نخواهند کرد و همین عامل موجب اهمیت پیدا کردن منافع عمومی در جامعه می‌شود که خود یکی از عوامل اساسی برای توسعه و پیشرفت هر جامعه‌ای می‌شود.

از پیامدهای دیگر کارکردهای مسجد می‌توانیم به تقویت تعهد در جامعه اشاره کنیم که به دنبال مشارکت و کنش جمعی خود را بروز می‌دهد، به این دلیل که افراد هنگام مشارکت در یک فعالیت اجتماعی و داشتن مسئولیت در انجام فرد احساس مفید بودن برای جامعه و احساس تعلق نسبت به جامعه می‌کند که در وحله نخست موجب می‌شود فرد تمام تلاش خود را برای به دستایی به نتیجه مطلوب اعمال کند، و در گام بعدی موجب بالارفتن سطح نظارت همگانی در جامعه می‌شود که به صورت نامحسوس کنترل اجتماعی را افزایش می‌دهد.

از سوی دیگر می‌توان گفت که قلمرو عمومی در دنیای امروز، فراتر از فرد تعریف می‌شود که می‌توان آن را با زندگی اجتماعی مترادف دانست ولی لازمه زندگی اجتماعی هویت و دلبستگی به افراد و یا حس اجتماع می‌باشد، به معنی حسی که افراد برای تعلق به گروه دارند، حس اجتماع در واقع یک ایمان و اعتقاد مشترک می‌باشد که نیازهای اعضا را در تعهد به یکدیگر مرتفع می‌سازد و موجب همبستگی و وفاق اجتماعی به معنی توافق جمعی بر سر مجموعه‌ای از اصول و قواعد اجتماعی که در یک تعامل اجتماعی به وجود می‌آید. این تعامل اجتماعی در گام بعدی موجب شکل‌گیری انرژی عاطفی می‌شود و انرژی عاطفی متقابلاً علت و معلول توافق اجتماعی می‌باشد. و نهایتاً این فرایند به نظم اجتماعی نسبتاً با ثبات منجر می‌شود. در این رابطه، نظم اجتماعی بر نوعی وفاق اجتماعی استوار است و پیوستگی‌های عاطفی، سازنده بنیان وفاق اجتماعی و قواعد اجتماعی هستند که مسجد به عنوان بستر و نماد اعتقادی مشترک بین مسلمانان در این زمینه اهمیت دو چندانی پیدا می‌کند. و نهایتاً موجب تقویت سرمایه اجتماعی (شامل مجموعه‌ای از ویژگی‌های سازمان اجتماعی، از جمله اعتماد، ارزش‌ها و هنجارها و ...) می‌شود و سرمایه اجتماعی ایجاد شده از طریق این نهاد اجتماعی داوطلبانه اهمیت بسیاری به روابط اجتماعی می‌دهد چرا که موجب تسهیل مبادلات و به تبع آن سود و پرداخت هزینه کمتر می‌شود. در واقع سرمایه اجتماعی بازگشت دوباره اخلاق به جامعه را نوید می‌دهد و مضامینی مانند اعتماد، مشارکت، همکاری و پیوند اجتماعی همگی بیانگر اهمیت دوباره اخلاق در جامعه می‌باشد و در این صورت است که افراد با یکدیگر کار می‌کنند که به فرموده پیامبر اکرم (ص) همچون آجرهای یک ساختمان عمل کنند که در آن هر یک از آجرها توسط آجر دیگر حمایت می‌شود و به اهدافی دست می‌یابند که به تنهایی یا به نتیجه مطلوب نمی‌رسند و یا هزینه بسیاری را باید صرف کنند. بعبارت دیگر می‌توان گفت افراد با استفاده از آن سرمایه تقویت شده راه‌حل‌های مناسبتری جهت حل مشکلات از جمله کاهش جرایم، کاهش امنیت، پیدا خواهند کرد، به این دلیل که سرمایه اجتماعی موجب شکل‌گیری جامعه‌ای یکپارچه می‌شود که جامعه اعضایش را تحت نظارت خود دارد و قاعدتاً این نظارت موجب کاهش میزان ناپهنجاری‌های اجتماعی می‌شود. مطالب گفته شده در خصوص پیامد کارکرد های مسجد در جامعه به طور خلاصه در (شکل شماره ۳) نشان داده شده است.

شکل شماره ۳: پیامد کارکردهای مسجد در جامعه

۶- روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از بررسی‌های میدانی، اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. و در نهایت ۳۰ پرسشنامه در قالب طیف لیکرت ۵ تایی از بازه خیلی زیاد تا خیلی کم به وسیله کارشناسان مربوطه و متخصصان امر و از طریق تکنیک گلوله برفی تکمیل شده است. جهت ارزیابی و ارتقای عملکرد مسجد کارکردهای به کار رفته در پژوهش به عنوان معیار در نظر گرفته شده و بر اساس این معیارها گویه‌ها تعریف شده است. برای تجزیه و تحلیل داده و اطلاعات و در نهایت راهبرد سازی جهت ارتقای عملکرد مسجد از تکنیک تحلیل SWOT و QSPM استفاده شده است. فرایند کار با تکنیک‌های ذکر شده شامل چهارچوبی سه مرحله‌ای می‌باشد که عبارتند از:

الف: مرحله ورود اطلاعات ب: مرحله تطبیق یا مقایسه ج: مرحله تصمیم‌گیری که در قسمت یافته‌ها این مراحل توضیح داده خواهد شد.

۷- یافته‌های پژوهش

۱-۱- مرحله ورود اطلاعات

در مرحله ورود اطلاعات که شامل ارزیابی محیط بیرونی و درونی است، شناخت محتوا و ارزیابی ماهیت صورت می‌پذیرد. در این مرحله ابتدا امتیاز هر یک از عوامل داخلی و خارج از طریق رابطه ۱ محاسبه و سپس ضریب نرمال شده هر یک از عوامل را از طریق رابطه ۲ محاسبه می‌کنیم.

$$R_{ij} = \sum S_i F_i \quad \text{امتیاز عوامل (رابطه ۱)}$$

$$Y_{ij} = \frac{R_{ij}}{\sum R_{ij}} \quad \text{ضریب نرمال عوامل (رابطه ۲)}$$

$$Y_{ij} = \text{امتیاز نهایی عامل } J \text{ از گروه } I$$

$$F_i = \text{فراوانی انتخاب‌ها}$$

$$R_{ij} = \text{امتیاز عامل } J \text{ در گروه } I$$

$$S_i = \text{امتیاز پنج بندی لیکرت}$$

ضریب نرمال شده هر عامل بیانگر تاثیر آن عامل بر موفقیت کنونی و آینده سیستم می‌باشد. نکته اینجاست که در نهایت مجموع این ضرایب باید ۱ باشد. جهت تعیین نمره به هر یک از عوامل بر اساس اهمیت و با بهره‌گیری از روش دلفی نمره‌ای از ۱ تا ۴ داده شده که نشان می‌دهد که سیستم به هر یک از عوامل درونی و بیرونی چگونه واکنش نشان می‌دهد. عدد ۴ به معنای

واکنش بسیار عالی، عدد ۳ به معنای واکنش از حد متوسط بالاتر، عدد ۲ به معنای واکنش در حد متوسط و عدد ۱ به معنای واکنش ضعیف است. جهت محاسبه امتیاز نهایی ضریب هر عامل در نمره مربوطه ضرب می شود تا امتیاز نهایی به دست آید. سپس همه امتیازهای نهایی عوامل بیرونی و درونی جداگانه جمع می شوند تا مجموع امتیاز نهایی عوامل بیرونی و درونی به طور جداگانه به دست آید (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۹۰: ۳۱۷-۳۱۶) (جدول شماره ۱ و ۲).

جدول شماره (۱): ماتریس ارزیابی عوامل درونی (IFE) در فرآیند تکنیک SWOT

کارکرد	گوبه‌ها	امتیاز	ضریب نرمال شده	نمره	امتیاز نهایی
مذهبی	S۱ برگزاری منظم و به موقع نمازهای روزانه و مراسم دعا و نیایش	۱۴۷	۰/۰۷۲	۴	۰/۲۸۸
	S۲ برگزاری مراسم ختم و مراسم اعیاد و عزاداری	۱۱۸	۰/۰۵۸	۳	۰/۱۷۴
	S۳ برگزاری اردوهای زیارتی	۱۰۷	۰/۰۵۲	۲	۰/۱۰۴
آموزشی	S۴ برگزاری جلسات سخنرانی	۱۰۵	۰/۰۵۱	۳	۰/۱۵۳
	S۵ برگزاری کلاس های هنری، علمی و فرهنگی	۹۵	۰/۰۴۶	۲	۰/۰۹۲
اجتماعی	S۶ شناسایی خانواده های نیازمند و رسیدگی به آنها	۱۰۷	۰/۰۵۲	۳	۰/۱۵۶
	S۷ تشکیل صندوق قرض الحسنه و کمک های بلاعوض به افراد نیازمند	۱۱۰	۰/۰۵۴	۳	۰/۱۲۳
	S۸ تقویت روحیه اجتماعی و خروج از انزوا	۱۰۵	۰/۰۳۹	۳	۰/۱۱۷
فرهنگی	S۹ وجود پایگاه بسیج و فعالیت های انجام شده در آن	۱۰۰	۰/۰۵۱	۲	۰/۱۰۲
	S۱۰ سازماندهی تظاهرات مردمی	۱۰۱	۰/۰۴۹	۲	۰/۰۹۸
فرهنگی	W۱ عدم سیستم مناسب و کارآمد (اقتاعی) در امر به معروف	۱۳۶	۰/۰۶۶	۳	۰/۱۹۸
	W۲ عدم توجه به برنامه های فرهنگی	۱۲۲	۰/۰۶۰	۳	۰/۱۸۰
اجتماعی	W۳ فقدان برنامه مدون برای تامین کمک هزینه تحصیلی افراد نیازمند	۱۱۸	۰/۰۴۴	۳	۰/۱۳۲
	W۴ عدم استمرار طرح های اجرا شده با اهداف اجتماعی	۱۱۰	۰/۰۵۸	۲	۰/۱۱۸
آموزشی	W۵ فقدان کتابخانه غنی و متناسب با افراد مختلف	۱۱۱	۰/۰۵۵	۳	۰/۱۶۵
	W۶ عدم تخصیص مکانی برای تامل و تفکر	۱۲۳	۰/۰۶۰	۳	۰/۱۸۰
مذهبی	W۷ عدم توجه به فراهم کردن وسایل صوتی و تصویری جدید جهت اجرای مراسم مذهبی	۱۰۵	۰/۰۵۱	۱	۰/۰۵۱
	W۸ ناهماهنگی میان اعضای هیات امانا در برگزاری مراسم مذهبی	۱۱۲	۰/۰۵۵	۳	۰/۱۶۵
مجموع		۲۰۳۲	۱		۲/۶۰

جدول شماره (۲): ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی (EFE)^۱ در فرآیند تکنیک SWOT

کارکرد	گویه‌ها	امتیاز	ضریب نرمال	نمره	امتیاز نهایی
فرصت	آموزشی	01 آموزش دروس تحصیلی دانش آموزان	۰/۰۵۱	۲	۰/۱۰۲
		02 کلاس های تربیتی و پرورشی برای کودکان	۰/۰۵۵	۳	۰/۱۵۵
		03 آموزش تاریخ اسلام	۰/۰۵۴	۳	۰/۱۶۲
	مدیریتی	04 تفسیر علوم دینی و اعطای گواهی پایان دوره به شرکت کنندگان	۰/۰۵۹	۳	۰/۱۷۷
		05 برگزاری دوره های تفسیر حدیث و آیات قرآنی	۰/۰۶۸	۴	۰/۲۷۲
	ارتباطی	06 توجه کافی به حل و فصل اختلافات و مشکلات مردم	۰/۰۵۶	۲	۰/۱۱۲
		07 توجه کافی در دعوت از مسئولان مدیران کشوری و ارتباط مستقیم آنها با مردم	۰/۰۶۰	۲	۰/۱۲۰
	فرهنگی	08 برنامه ریزی جهت ترویج و تشویق جوانان به ازدواج	۰/۰۵۴	۲	۰/۱۰۸
		09 نسل جوان فرصت برخورداری از برنامه های متنوع و جذاب تبلیغی متناسب با نیاز	۰/۰۵۳	۲	۰/۱۰۶
تهدید	ارتباطی	T1 عدم توجه به برگزاری مستمر جلسات پرسش و پاسخ در مسائل مختلف روز	۰/۰۵۳	۳	۰/۱۵۹
		T2 عدم توجه به برنامه های متناسب با نیاز زنان خانه دار	۰/۰۴۵	۲	۰/۰۹۰
		T3 به روز نبودن پایگاه مسجد در جهت پاسخگویی به مشکلات مردم	۰/۰۶۰	۳	۰/۱۸۰
	آموزشی	T4 عدم توجه به نشر اخبار و فقدان نشریه مستقل محلی	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹
		T5 عدم توجه به جوانگرایی هیات امنا	۰/۰۵۶	۲	۰/۱۱۲
	فرهنگی	T6 عدم توجه به جوانگرایی ائمه جماعت	۰/۰۶۰	۲	۰/۱۲۰
		T7 صوت نازیبای موزن و مکبر و ..	۰/۰۴۵	۱	۰/۰۴۵
	مدیریتی	T8 عدم جذب جوانان و نوجوانان جهت انجام مراسم دینی و مذهبی	۰/۰۶۷	۴	۰/۲۶۸
		T9 عدم هماهنگی مساجد در برگزاری مراسم عزاداری	۰/۰۵۱	۲	۰/۱۰۲
مجموع		۲۰۱۲			۲/۴۴

در مرحله دوم که تطبیق یا مقایسه نام دارد در گام اول با مجموع امتیاز نهایی عوامل داخلی و خارجی مرحله قبل، ماتریس چهارخانه ای داخلی و خارجی (IE) ترسیم می شود. در اینجا موقعیت و وضعیت مساجد با توجه به کارکردها و گویه های مطرح شده در پژوهش در خانه سوم قرار می گیرد. بنابراین، باید راهبردهایی که در این موقعیت (رقابتی) می باشند را در اولویت قرار داد (شکل شماره ۴) [۳].

^۱- External Factor Evaluation

شکل شماره ۴: ماتریس چهارخانه ای داخلی و خارجی

در گام دوم از مرحله تطبیق که ماتریس SWOT می‌باشد تمامی راهبردهای ممکن برای هر چهار موقعیت جدول بالا با کمک عوامل داخلی و خارجی به شرح زیر ارائه می‌گردد (جدول شماره ۳).

راهبردهای تهاجمی: این راهبرد، حاکی از حرکت به یک وضعیت ایده‌آل است که با اتکاء به آن می‌توان از تمامی نقاط مثبت برای به حداکثر رساندن فرصت‌ها استفاده نمود.

راهبردهای رقابتی: هدف این راهبرد که بر نقاط قوت و تهدیدها متمرکز است، حداکثر بهره‌مندی از نقاط قوت برای به حداقل رسانیدن نقاط تهدید است.

راهبردهای محافظه کارانه: هدف این استراتژی، به حداقل رسانیدن نقاط ضعف و به حداکثر رسانیدن فرصت‌هاست.

راهبردهای تدافعی: این راهبرد تلاش دارد تا نقاط ضعف و تهدیدها را به حداقل برساند. این حالت نگران‌کننده‌ترین وضعیت است و نیاز شدیدی به ارزیابی مجدد، اصلاح ساختار و سیاست‌های راهبردی احساس می‌شود [۲۹].

جدول شماره ۳: ماتریس SWOT

استراتژی‌های محافظه کارانه (WO)	استراتژی‌های تهاجمی (SO)
<p>Wo1- طراحی محتوی برنامه‌ها و خدمات از جمله آموزشی و فرهنگی و اجتماعی بر اساس نیازها و انتظارات مخاطبان بگونه‌ای که جامعه محلی و سنین مختلف را پوشش دهد.</p> <p>Wo2- تدوین برنامه‌های امر به معروف و نهی از منکر با تاکید بر فرایند پرورشی و تربیتی و رویکرد اقناعی و اهمیت داشتن سنین کودکی و نوجوانی در این برنامه.</p>	<p>So1- برگزاری جلسات سخنرانی با توجه به مسائل سیاسی، اجتماعی روز جامعه با تاکید بر نقش فعال مسئولان و مدیران کشوری در جهت ارتباط مستقیم مردم با آن‌ها در راستای کاهش شکاف میان مردم و حاکمیت</p> <p>So2- توجه به حل و فصل اختلافات و مشکلات مردم از جمله شناسایی خانواده‌های نیازمند و کمک‌های بلاعوض و دادن کمک هزینه تحصیلی و توانمندسازی آنها از طریق برنامه‌های آموزشی و کارآفرینی.</p>
استراتژی‌های تدافعی (WT)	استراتژی‌های رقابتی (ST)
<p>WT1- داشتن هیات امنای هماهنگ و توجه به شایستگی‌های آنها و تاکید بر نقش آفرینی جوانان در کنار افراد مسن‌تر</p> <p>WT2- توجه به وسایل ارتباطی جدید، همراه با داشتن نشریه مستقل داخلی و رسیدگی به انتقادات و شکایات مردمی و ارتباط فعال با مردم محلی</p>	<p>ST1- برگزاری برنامه‌های مناسبی مذهبی، انقلابی و ملی و تناسب برنامه‌های متناسب با نیازهای سنی مختلف.</p> <p>ST2- برگزاری جلسات پرسش و پاسخ به صورت مستمر و حل سوالات و چالش‌های شناختی و تحکیم عقاید و باورهای فردی و اجتماعی افراد.</p> <p>ST3- تنوع بخشی به برنامه‌های بسیج مساجد و فعالیت‌های آن و تاکید بر نیازهای سنی مختلف از جمله زنان خانه دار.</p>

با توجه به ماتریس چهارخانه داخلی و خارجی، جهت ارتقای عملکرد مساجد راهبردهای رقابتی در اولویت اول و سایر راهبردها در اولویت‌های بعدی قرار خواهند گرفت.

در مرحله سوم یعنی تصمیم‌گیری جهت اولویت‌بندی و مشخص نمودن جذابیت نسبی سه راهبرد رقابتی ارائه شده، با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی (QSPM) به صورت عینی استراتژی‌هایی که در زمره بهترین استراتژی می‌باشد را به شرح زیر مشخص می‌نماییم: در گام اول عوامل داخلی و خارجی در سمت راست ماتریس و راهبردهای ST که از طریق ماتریس SWOT به دست آمده‌اند در بالای ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی، فهرست می‌شوند. در گام بعد از این مرحله به هر یک از عوامل درونی و بیرونی ضریب داده می‌شود؛ این ضریب همان ضریبی است که در مرحله ماتریس ارزیابی عوامل درونی و بیرونی به دست آمده بود. در گام سوم از گروه دلفی خواسته می‌شود تا به عوامل داخلی و خارجی نمره جذابیت (AS)^۱ از ۱ تا ۴ داده شود. این نمره بیانگر میزان اثربخشی راهبردهای کنونی در نشان دادن واکنش نسبت به عوامل مزبور است. عدد ۴ به معنای واکنش عالی، عدد ۳ واکنش از حد متوسط به بالا، ۲ واکنش در حد متوسط و ۱ به معنای واکنش ضعیف است. چنانچه عاملی هیچ نقش مهمی در موفقیت راهبردها نداشت به آن نمره ای داده نمی‌شود. در گام بعدی نمره‌های تعیین شده در ضریب عامل مربوطه ضرب تا جمع امتیاز جذابیت (TAS)^۲ به دست آید در گام آخر از این مرحله از جمع امتیازهای جذابیت هر ستون ماتریس برنامه‌ریزی کمی راهبردی، امتیاز جذابیت نهایی هر یک از استراتژی‌ها به دست می‌آید و بدین ترتیب راهبردهای جذابتر را نشان می‌دهد [۱۳] (جدول ۴).

جدول شماره ۴: ماتریس ارزیابی برنامه‌ریزی راهبردی کمی

راهبردهای رقابتی ارتقای عملکرد مساجد						رتبه	شماره
ST۳		ST۲		ST۱			
TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		
۰/۰۷۲	۱	۰/۱۴۴	۲	۰/۱۴۴	۲	۰/۰۷۲	S۱
۰/۱۱۶	۲	۰/۱۱۶	۲	۰/۲۳۲	۴	۰/۰۵۸	S۲
۰/۱۰۴	۲	۰/۱۰۴	۲	۰/۱۰۴	۲	۰/۰۵۲	S۳
۰/۱۰۲	۲	۰/۲۰۴	۴	۰/۲۰۴	۴	۰/۰۵۱	S۴
۰/۰۹۲	۲	۰/۰۴۶	۱	۰/۰۹۲	۲	۰/۰۴۶	S۵
۰/۰۵۲	۱	۰/۰۵۲	S۶
۰/۰۵۴	۱	۰/۰۵۴	S۷
۰/۱۵۶	۴	۰/۱۵۶	۴	۰/۱۵۶	۴	۰/۰۳۹	S۸
۰/۲۰۴	۴	۰/۲۰۴	۴	۰/۲۰۴	۴	۰/۰۵۱	S۹
۰/۰۹۸	۲	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۹۸	۲	۰/۰۴۹	S10
۰/۱۳۲	۲	۰/۱۹۸	۳	۰/۱۳۲	۲	۰/۰۶۶	W۱
۰/۱۲۰	۲	۰/۱۸۰	۳	۰/۱۲۰	۲	۰/۰۶۰	W2
.	۰/۰۴۴	W3
۰/۱۱۶	۲	۰/۱۱۶	۲	۰/۱۱۶	۲	۰/۰۵۸	W4
۰/۱۱۰	۲	۰/۱۶۵	۳	۰/۰۵۵	۱	۰/۰۵۵	W5
۰/۱۲۰	۲	۰/۱۸۰	۳	۰/۰۶۰	۱	۰/۰۶۰	W6
۰/۰۵۱	۱	۰/۱۰۲	۲	.	.	۰/۰۵۱	W۷
۰/۱۱۰	۲	۰/۱۱۰	۲	۰/۱۱۰	۲	۰/۰۵۵	W۸
.	.	۰/۱۰۲	۲	۰/۰۵۱	۱	۰/۰۵۱	O1
.	.	۰/۱۶۵	۳	۰/۱۱۰	۲	۰/۰۵۵	O2
.	.	۰/۱۶۲	۳	۰/۱۰۸	۲	۰/۰۵۴	O3
.	.	۰/۱۷۷	۳	۰/۱۷۷	۳	۰/۰۵۹	O4
.	.	۰/۲۰۴	۳	۰/۲۰۴	۳	۰/۰۶۸	O5
۰/۱۱۲	۲	۰/۰۵۶	۱	.	.	۰/۰۵۶	O6
۰/۱۲۰	۲	۰/۱۲۰	۲	.	.	۰/۰۶۰	O7
۰/۱۰۸	۲	۰/۱۰۸	۲	۰/۱۰۸	۲	۰/۰۵۴	O8
۰/۱۰۶	۲	۰/۱۰۶	۲	۰/۱۰۶	۲	۰/۰۵۳	O9
۰/۱۰۶	۲	۰/۲۱۲	۴	۰/۲۱۲	۴	۰/۰۵۳	T1
۰/۱۸۰	۴	۰/۰۴۵	۱	۰/۱۸۰	۴	۰/۰۴۵	T2

1- Attractiveness scores

۲- Attractiveness scores total

راهبردهای رقابتی ارتقای عملکرد مساجد						اهمیت وزنی	عوامل
ST۳		ST۲		ST۱			
TAS	AS	TAS	AS	TAS	AS		
۰/۲۴۰	۴	۰/۲۴۰	۴	۰/۲۴۰	۴	۰/۰۶۰	T3
۰/۰۹۸	۲	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹	۱	۰/۰۴۹	T4
۰/۰۵۶	۱	۰/۱۶۸	۳	۰/۰۵۶	۱	۰/۰۵۶	T5
۰/۰۶۰	۱	۰/۱۸۰	۳	۰/۰۶۰	۱	۰/۰۶۰	T6
۰	۰	۰/۰۴۵	۱	۰	۰	۰/۰۴۵	T7
۰/۲۶۸	۴	۰/۲۶۸	۴	۰/۲۶۸	۴	۰/۰۶۷	T8
۰/۱۰۲	۲	۰/۱۵۳	۳	۰/۱۰۲	۲	۰/۰۵۱	T9
۳/۳۶		۴/۶۳		۳/۸۶			جمع

نتیجه گیری

همان طور که گفته شد نهاد از یک سو بر اساس روابط متقابل انسان‌ها به وجود می‌آید، روابطی که جنبه فردی خود را از دست داده و جنبه اجتماعی برجسته‌ای پیدا می‌کند، و از سوی دیگر از آن یک مفهوم مکانی و مادی استنباط می‌شود، که برای انجام فعالیت‌ها و نیل به اهدافی خاص و یا یک مفهوم ذهنی که اشاره به باورها، ارزش‌ها، هنجارها، قواعد و مقررات دارد. در این راستا سازمان‌های مردمی در موارد بنیادی چون ارزش مدار بودن (کمک به دیگران)، داشتن اهداف گسترده در جهت بهبود وضعیت جامعه، غیر انتفاعی بودن، داشتن نیروی داوطلبانه از دیگر سازمان‌ها و نهادهای دولتی متفاوت می‌باشند.

در واقع امروزه با توسعه اجتماعی جوامع، نهادها و سازمان‌های مردمی و داوطلبانه چنان در عرصه‌های مختلف زندگی ما اهمیت پیدا کرده‌اند که به واقعیت دنیای مدرن تبدیل گشته‌اند و به نظر می‌رسد تردید و شک نمودن در تاثیر بسزای این سازمان‌ها در ساخت دنیای کنونی، چشم بستن به روی واقعیت باشد. در زمانه‌ای که مردم و جامعه مدنی به صورتی روزافزون به عرصه‌های حاکمیتی نزدیک می‌گردند، مسلماً زمینه مناسبی نیز برای فعالیت چشمگیر سازمان‌های مردم نهاد فراهم شده است که فلسفه وجودی آن تامین نیازهای اساسی افراد می‌باشد. علاوه بر این رفتار انسان را بر اساس الگوهای اجتماعی سازمان یافته و نسبتاً پایدار تعیین می‌کند و به فعالیت افراد جامعه نظم و ثبات می‌بخشد. یکی از نهادهای بر آمده از تفکر اسلام، مسجد می‌باشد که از زمان پیامبر(ص) نه تنها جایگاه عبادت، بلکه یکی از مراکز مهم حل و فصل امور مومنین از جمله آموزش، تعلیم و تربیت، بحث و مناظره، فعالیت‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی سیاسی بوده که در طول تاریخ به دلیل داشتن طیف وسیعی از مخاطبین عملکردی برجسته عهده دار بوده است، که می‌تواند زمینه برای بالارفتن سطح آگاهی عمومی، تقویت اعتماد در جامعه، افزایش سطح مشارکت اجتماعی، بالا رفتن سطح تعهد و مسئولیت پذیری، و تقویت وفاق اجتماعی در جامعه را فراهم کند که متقابلاً همه پیامدها موجب تقویت سرمایه اجتماعی به عنوان چسب اجتماعی می‌شود. در این پژوهش تلاش شد که با استفاده از تکنیک QSPM و SWOT راهکارهای لازم در جهت ارتقای عملکردی این نهاد مردمی را ارائه دهیم و به اهداف نهایی این نهاد یعنی شکل گیری یک جامعه منسجم دست پیدا کنیم. نتایج پژوهش نشان داد که در مرحله تطبیق یا مقایسه، موقعیت مساجد در خانه راهبردهای رقابتی (ST) قرار گرفت و به عبارتی اهمیت و اولویت این راهبردها بر سایر راهبردهای ۴ گانه مشخص گردید. به عبارتی سایر راهبردهای ارائه شده در پژوهش جهت ارتقای عملکرد مساجد در اولویت بعد از راهبردهای رقابتی قرار گرفت. در مرحله تصمیم گیری که خود به اولویت بندی راهبردهای رقابتی در این پژوهش می پردازد اولویت و اهمیت راهبرد ST۲ با مجموع امتیاز ۴/۶۳ آشکار گردید. و راهبرد رقابتی ST۱ و ST۳ در اولویت های دوم و سوم از این راهبردها قرار گرفتند.

منابع

- [۱] اشرف، احمد، ویژگی‌های تاریخی شهرنشینی در ایران، نامه علوم اجتماعی، دوره اول، شماره ۴، تهران: دانشکده علوم اجتماعی، ۱۳۵۳
- [۲] اعتضادی، لادن. نقش مسجد در ساختار شهرهای مسلمان نشین، مجله صفا، سال هشتم، ۱۳۷۷
- [۳] اعرابی، محمد دستنامه برنامه‌ریزی استراتژیک، ناشر: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۹۲
- [۴] الویری، محسن، مسجد، ارتباطات و توسعه پایدار، نامه صادق، شماره ۳۱، ۱۳۸۶
- [۵] بهزاد فر، مصطفی، معماری مسجد و نمای شهر، در مجموعه مقالات معماری مسجد در گذشته و حال و آینده؛ تهران؛ دانشگاه هنر، ۱۳۷۸

- [۶] پیگولسکایا، ن و دیگران ایران باستان، جلد اول، ترجمه کریم کشاورز؛ تهران: انتشارات مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۶
- [۷] توسلی، محمود، ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک، تهران: پیوند نو، ۱۳۸۱
- [۸] جوان آراسته، حسین، کارکرد مسجد در حکومت نبوی، حکومت اسلامی، سال دوازدهم، شماره اول
- [۹] حبیبی، سید محسن و اهری، زهرا، معماری شهری مسجد، مجله صفا، سال هشتم، شماره ۲۶، ۱۳۷۷
- [۱۰] حبیبی، سیدمحسن، از شار تا شهر (تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن، تفکر و تاثر)، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ششم، ۱۳۸۴
- [۱۱] حجت، مهدی، میراث فرهنگی در ایران (سیاست‌هایی برای کشور اسلامی)، چاپ اول، تهران: سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۸۰
- [۱۲] حجت، لیلا، پژوهشی در بناهای مذهبی دوره اسلامی ایران و فناوری‌های نوین ساختمانی (طراحی مسجد ابریشم در فرودگاه امام خمینی (ره) تهران به مثابه گذرگاه جاده ابریشم)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، پردیس هنرهای زیبا، ۱۳۹۲
- [۱۳] حکمت نیا، حسن، موسوی، میرنجف کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه ای، تهران، انتشارات علم نوین، ۱۳۹۰
- [۱۴] خدایی، زهرا و تقوایی، علی اکبری، شخصیت شناسی شهر اسلامی، با تاکید بر ابعاد کالبدی شهر اسلامی، نشریه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره ۲، شماره ۵، ۱۳۹۰، صص ۱۱۳-۱۰۳
- [۱۵] دفتر مطالعات و پژوهش‌های مرکز رسیدگی به امور مساجد، نشر مرکز مطالعات و پژوهش‌های رسیدگی به امور مساجد، ۱۳۹۳،
- [۱۶] شکاری نیری، جواد، ارزشهای اعتقادی و مفاهیم توحیدی در معماری اسلامی ایران، در مجموعه مقالات دومین کنگره معماری و شهرسازی ارگ بم- کرمان، جلد چهارم، چاپ اول، تهران: سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۸۰
- [۱۷] شیروودی، مرتضی و ساسان، جعفر، مسجد، بسیج سیاسی و انقلاب اسلامی (بررسی موردی، دوره تاریخی ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷)، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۰، ۱۳۹۴
- [۱۸] شیعه، اسماعیل، با شهر و منطقه در ایران، چاپ اول، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران. شیعه، اسماعیل (۱۳۷۷)، مقدمه ای بر برنامه‌ریزی شهری، چاپ ششم، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۷۷
- [۱۹] عبدالهی ثابت، محمد مهدی، نظام مساجد در کاربری زمین شهر اسلامی (مورد مطالعه، شهر جدید پرند)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، پردیس هنرهای زیبا، ۱۳۸۵
- [۲۰] عزیزی، عباس، ثواب نماز در مسجد، تهران: انتشارات صلوات، ۱۳۸۱
- [۲۱] فجری، محمد مهدی، آشنایی با کارکردهای مسجد، مجله آموزش - مبلغان، ۱۳۸۸
- [۲۲] فرشاد، مهدی، تاریخ مهندسی در ایران، تهران: انتشارات گویش، ۱۳۶۲
- [۲۳] فلامکی، محمدمنصور، شکل‌گیری معماری در تجارب ایران و غرب، چاپ اول، تهران: نشر فضا، تابستان، ۱۳۷۱
- [۲۴] فلامکی، محمدمنصور، با زنده سازی بناها و شهرهای تاریخی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۰
- [۲۵] فلامکی، محمدمنصور، سیری در تجارب مرمت شهری از ونیز تا شیراز، تهران: نشر فضا، ۱۳۸۳
- [۲۶] قران کریم، سوره توبه و سوره علق
- [۲۷] قزوینی، ذکریا بن محمد، آثار البلاد و اخبار العباد، ترجمه و اضافات از جهانگیر میرزا قاجار و به تصحیح و تکمیل: میر هاشم محدث، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۳
- [۲۸] کدخدایی، سمیه، جایگاه مسجد در گسترش فرهنگ اسلامی (از دیدگاه قرآن و روایات در قرن اول و دوم هجری)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، پردیس قم، ۱۳۹۰
- [۲۹] گلکار، کورش، مناسب سازی تکنیک تحلیلی SWOT برای کاربرد در طراحی شهری، مجله صفا، سال ۱۵، شماره ۴۱، تهران، ۱۳۸۴، صص ۶۵-۴۴
- [۳۰] مشهدی زاده دهقانی، ناصر، تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری در ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۷۳
- [۳۱] مفتخری، حسین، پورآرین، فواد و سجادی، فربرز، کارکرد اجتماعی مسجد در ایران عصر آل بویه، تحقیقات تاریخ اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، سال چهارم، شماره اول، ۱۳۹۳
- [۳۲] ملکان، احمد، تحلیل تاثیر مولفه‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی (مورد مطالعه: دهستان گودین، شهرستان کنگاور)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، ۱۳۹۱

- [۳۳] موحد، علی، شماعی، علی و زنگانه، ابوالفضل، بازشناسی هویت کالبدی در شهرهای اسلامی (مطالعه موردی شهر ری)، فصلنامه علمی تخصصی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال دوم، شماره ۵، ۱۳۹۱
- [۳۴] میرغضنفری و همکاران پژوهشی را در سال (۱۳۹۳) پیرامون رتبه بندی شاخص‌های ارزیابی عملکرد مساجد تهران انجام دادند.
- [۳۵] نظریان، اصغر، پویایی نظام شهری ایران، انتشارات مبتکران، چاپ اول، ۱۳۸۸
- [۳۶] هاشم زهی، نوروز، بررسی عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، شماره ۶۲، ۱۳۹۳

Abstract

The Iranian city from the past has been an illustration of the heavenly example And the interface between being and existing. After the arrival of Islam, this city also has dramatic changes. One of these important developments is the physical dimension of the mosque as a thriving thought from Islam in this field. Apart from the function of worship, which is recognized as the most important function of the mosque, there are various other carers such as educational, social, cultural, political, and so on. The purpose of this research is to enhance the performance of mosques by relying on various functions of the mosque. The research method is descriptive and analytical And the necessary data were collected based on interviews with popular institutions including the imams, mosque authorities and scholars in this field. Finally, 30 questionnaires were distributed among them using snowball technique. The swot and qspm techniques were used to analyze and evaluate the questionnaire, and finally, strategies were developed to improve the performance of the mosque. The results of the research showed that in the first stage of strategy using these techniques, which is the stage of data entry, S1 factor was recognized as the most important factor in the internal and external factors evaluation matrix. In the second step, comparison or matching, the priority and importance of competitive strategies (ST) was identified as other strategies. Finally, in the third stage, the strategic planning of the ST2 with the highest score was identified as the most important strategy among the competitive strategies to improve the mosque's performance, and other competitive strategies were prioritized.

Keyword: Iranian city, mosque, mosque function, swot, qspm